

שנאמר: כי בצלם אלהים עשה את האדם.

וכתיב בתריה(27): ואתם פרו ורבו.

בן עזאי אומר: כאילו שופך דמים וגם ממעט הדמות.

שנאמר: שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם. ואתם פרו ורבו.

שהואיל ונאמר פסוק זה אחר שני ענינים האלו, הוא הולך על שניהם.(28)

אמרו לו לכן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים, ויש נאה מקיים ואין נאה דורש.

ואילו אתה נאה דורש ואין נאה מקיים, שגירש את אשתו קודם שקיים מצות פריה ורביה [תוספות].

אמר להם בן עזאי: ומה אעשה שנפשי חשקה בתורה. אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים.(29)

תניא אידך [תניא בכרייתא אחרת המחליפה דברי רבי עקיבא בדברי רבי אלעזר בן עזריה]:

רבי אליעזר אומר: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה, כאילו שופך דמים שנאמר: שופך דם האדם. וסמך ליה: ואתם פרו ורבו.

רבי אלעזר בן עזריה אומר: כאילו ממעט הדמות.

בן עזאי אומר וכולי.

אמרו לו לכן עזאי: יש נאה דורש וכולי,

ככל אשר נתבאר בכרייתא הקודמת.

תנו רבנן: כתיב: ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה', ובנחה יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל.

הרי הכתוב מלמד, שאין השכינה שורה על א-טו פחות משני אלפים ושני רבבות מישראל.(1)

יצרו מתגבר עליו.

וכתב בספר דרך פקודיך: דוקא אם דבוק בתורה כבן עזאי עד שעל ידי תשוקתו בתורה אי אפשר לו להפריד את עצמו לחמם את גופו לכה המוליד, וכן הוא הלשון שאמר בן עזאי: מה אעשה ונפשי חשקה בתורה, רצה לומר: אי אפשר לי בשום אופן לקיים המצוה, כי מחמת תשוקת התורה אין לי תשוקה לתאוות הכח המוליד.

1. א. ראה טעם למספר זה במהרש"א.

ב. כתבו התוספות בבבא קמא פג א, שאין זה סתירה למה שאמרו בסנהדרין לט א, דכל בי עשרה שכינה שריא, דהכא אנביאים ואמשכן קאמר.

27. ב"עין יעקב" הגירסא בדברי רבי אליעזר: "וכתיב בתריה", ובדברי רבי עקיבא "וסמך ליה", ומפרש בעיון יעקב: דרבי אליעזר אינו דורש כן משום סמוכין, שהרי אינו סמוך לו, אלא משום שאמר: "ואתם" ולא "אתם", ואילו רבי עקיבא דורש סמוכין, וראה עוד שם, [ומיהו בדברי רבי אליעזר שבכרייתא השניה, גרסינן "וסמך ליה" גם בעין יעקב].

28. ביאר בעיון יעקב, שבן עזאי דורש גם סמוכין וגם וי"ו יתירא.

29. כתב הטור אבן העזר סימן א: מי שחשקה נפשו בתורה תמיד כבן עזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה, אין בידו עוון, והוא שלא יהא

עמה. כי שמא לא זכה להיבנות מן הראשונה, ויבנה מן השניה. (3)

ואם גירשה משום שלא ילדה, מותרת היא לינשא לאחר שעדיין לא קיים מצות פריה ורביה. שאין אומרים עקרה היא, אלא שמא הראשון לא זכה להיבנות הימנה. (4)

ורשאי השני לשהות עמה עוד עשר שנים. (5) ואם הפילה — מונה עשר שנים משעה שהפילה.

גמרא:

תנו רבנן: אם נשא אדם אשה ושהה עמה עשר שנים, ולא ילדה, הרי זה יוציא את אשתו ויתן כתובה, כי שמא לא זכה להיבנות ממנה.

כלומר: תולים אנו שאינה יולדת משום שהוא זה שלא זכה להיבנות הימנה, ולפיכך יתן כתובה. (6)

אף על פי שאין ראייה גמורה לדבר, יש זכר לדבר ממה שנאמר: ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה "מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען" ותתן אותה לאברם אישה לו לאשה.

הרי שהיו ישראל שני אלפים ושני רבבות חסר אחד, וזה לא עסק בפריה ורביה, וכי לא נמצא זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל!?

אבא חנן אמר משום רבי אליעזר: כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה הרי זה חייב מיתה.

שנאמר "וימת נדב ואביהוא לפני ה', בהקריכם אש זרה לפני ה' במדבר סיני. ובנים לא היו להם".

הא אם היו להם בנים — לא מתו. (2)

אחרים אומרים: כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה הרי זה גורם לשכינה שתסתלק מישראל. שנאמר "להיות לך לאלהים, ולזרעך אחריו".

בזמן שזרעך אחריו, הרי שכינה שורה בישראל.

אין זרעך אחריו, על מי שורה השכינה, וכי על העצים ועל האבנים?

מתניתין:

נשא אדם אשה, ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה — אינו רשאי ליבטל ממצות פריה ורביה. אלא, או יגרשנה, או ישא אחרת

חלקו בהערות בגמרא.

4. רש"י.

5. ולא מתחשבים בעשר השנים הקודמות שלא הולידה בהן.

6. רמב"ן בשם רש"י. וכן משמע כוונת הברייתא

2. כתב הבית יוסף באהע"ז סימן א, תרי תנאי היא אליבא דרבי אליעזר, דלעיל אמר בשם רבי אליעזר "כאלו שופך דמים", ולפיכך לא הביא הטור מאמר זה של רבי אליעזר.

3. רש"י במשנה ובגמרא. וראה ברייתא המובאת בגמרא אחר המשנה, ובמה שכתב הריטב"א על לשון "שמא לא זכה להיבנות הימנה", הובא

ומאחר שלמדנו שאין ישיבת חוץ לארץ עולה מן המניין, כי תולים אנו את מניעת הריונה בעוון ישיבת חוץ לארץ, לפיכך:

אם חלה הוא חלק מאותן שנים, או שחלתה היא, או שהיו שניהם חבושים בבית האסורים, הרי אותם שנים אין עולין לו מן המניין. כי אנו תולים את מניעת הריונה באותו עוון שגרם להם לחלות ולהיחבש.⁽⁹⁾

הרי למדת שעד עשר שנים אינו חושש לפריה ורבייה.⁽⁷⁾

וללמדך עוד: שאין ישיבת חוץ לארץ — שיש לומר עוון זה הוא שגרם למניעת הריונה — עולה לו מן המניין.

וכפי שמצינו באברהם, שנתחיל למנות את עשר שנותיו החל משיבתו בארץ כנען, ולא הביא במנין את כל השנים הרבות שהיה בפדן ארם.⁽⁸⁾

אברהם ששיבת חוצה לארץ אינו עולה לו מן המניין; והאריך הרא"ש לדחות סברא זו.

וביאר: ומה שלא עלתה לאברהם ישיבת חוצה לארץ, לפי שצוה לו המקום: לך לך מארצך וגו' אל הארץ אשר אראך, ונתעצל ולא הלך, ואף אחר שבא לארץ ישראל חזר למקומו [כפי שהוכיח שם], ועל זה נענש.

ואף הריטב"א האריך להוכיח שלא נאמר כפי אותם שרוצים לומר, ואין הדברים האלו אלא באברהם אבינו, לפי שאברהם אבינו עקר היה, ולא זכה ליבנות עד שיעלה לארץ, שלא נאמר "ואעשך לגוי גדול" אלא בארץ, ומייתי לה השתא ללמדנו דזמן הראוי לפקידה בעינן, דנשמע מינה מאי דקתני בסיפא אם חלה וכו'.

ועוד יש לומר, שאם עלה אדם מחוץ לארץ לארץ ישראל שלא יעלה לו מה שדר בחוץ לארץ כלל, ואפילו דר כמה שנים, כי אולי בזכות הארץ יבנה ממנה, ומונהב משעת כניסתו לארץ ישראל עשר שנים כשם שמנה אברהם אבינו אחר שנכנס לארץ.

9. כתב הרא"ש בסימן יב: ומזה אנו למדין שאם היה הוא חולה או היא חולה, ומיהו משמשין מטותיהן וראויין להתעבר, אלא שאינם בריאים כשאר בני אדם, וכן חבושין בבית האסורין ושמשו בבית האסורין, אנו תולין העוון שגרם

על פי הגמרא בעמוד ב [כפירוש רש"י שם], שהקשתה: מנין אנו יודעים שהוא זה שלא זכה, והרי אפשר היא זו שלא זכתה ולא יתן כתובה.

וכתב הרמב"ן: אבל אפשר היה לפרש, דהאי "שמא לא זכה להיבנות ממנה" איוציא קאי, כלומר: לפיכך כופין אותו להוציא שמא לא זכה ליבנות הימנה ויזכה לבנות מאחרת, ואין אומרים כיון שלא בנה שוב לא יבנה; כי לדעת הרמב"ן, אפילו אם אינה יולדת משום שהיא לא זכתה להיבנות ממנו, יש לה כתובה, אלא אם כן הוחזקה בכך שאינה בת בנים, כי אז אנו תולין את הדבר במום שיש לה [ובביאור הגמרא בעמוד ב פירש באופן אחר, כפי שיתבאר בהערות שם].

והריטב"א אף הוא מפרש כהרמב"ן, ונראה מדבריו שאינו גורס בברייתא כלל "יוציא ויתן כתובה".

7. ביארו התוספות שאין זו ראייה גמורה, הואיל ואין מוכח מכאן למי ששוהה עם אשה שמאיזה טעם אינו יכול לשאת אשה עליה אלא לגרשה, שחייב לגרשה.

8. כתב הרא"ש: יש רוצים לומר, דהאי דינא דשהה עמה עשר שנים אינו נוהג בחוצה לארץ דתלינן בעונש דירת חוץ לארץ, כדאשכחן גבי

אמר הקשה ליה רבא לרב נחמן: וליליף מיצחק ששהה עשרים שנים⁽¹⁰⁾ עד שילדה אשתו, ולא נשא אחרת?!

דכתיב: ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי, וכתיב: ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם.

הרי שעברו עשרים שנה ולא נשא יצחק אשה אחרת.

אמר ליה רב נחמן לרבא: יצחק עקור היה [כדיליף לקמן], ואינו יכול לקיים מצות פריה ורביה.

ותמהינן: אי הכי, אף מאברהם אין ללמוד שיכול להמתין עשר שנים, כי הרי אברהם נמי עקור היה!⁽¹¹⁾

ומשנינן: מכל מקום יש ללמוד מאברהם, כי אם לא בא הכתוב ללמד שיכול אדם להמתין עשר שנים עד שנושא אחרת, אם כן למה אמר הכתוב "מקץ עשר שנים"?

אבל ההוא קרא "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם" אינו מיותר, אלא הוא בא כדי ללמד שעד עשרים שנה אדם שוהה.

כי ההוא קרא, מיבעי ליה לכדרכי חייא בר אבא.

דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: למה נמנו שנותיו של ישמעאל, וכי מה לנו למנות את שנות הרשעים? —

כדי לייחס בהן שנותיו של יעקב.

לעיל סא ב בהערות]: רבקה בת שלש היתה כשנשאה יצחק, אם כן משלש ועד שנים עשר לא היתה ראויה להריון, ויצחק היה בן ששים שנה "בלדת אותם", נמצא, שאין מאותה שעה שהיתה ראויה להריון עד אשר הרתה, יותר מעשר שנים; אלא שמדרשים חלוקים הם. והוסיפו: כי אף למדרש זה יש יותר מעשר שנים, הואיל ובדורות הראשונים היו ראויות לילד אף הרבה קודם שנים עשר, וכמבואר בסנהדרין ט ב.

ואולם רש"י בחומש [הביאו התוספות יום טוב] כתב, דבת שלש נשאה ושהה עשר שנים עד שתהא ראויה לילד, ואחר כך עוד עשרה כמו שעשה אביו.

11. כדיליף לקמן שהיה טומטום, ואף שנקרע הרי אין שכח שיוליד, תוספות?!

וצריך ביאור מאי "אי הכי" שייך כאן, הרי דבר פשוט הוא שאם עקור הוא אינו חייב לישא אחרת?! וראה מה שביאר בערוך לנר.

להם להיות חולים או חבושים מנעם גם מלהוליד, כמו באברהם שמנעו העוון מלהוליד, דאם תמצי לומר שהחולי מנעם מלשמש או מלהוליד צריכא למימר?! ובטור ושלחן ערוך סימן קנד פסקו כהרא"ש.

ולשון רש"י הוא: לפיכך, הואיל וקא חזינן שאין ישיבת חוץ לארץ מן המנין דתלינן בכל דבר המונע מן ההריון, חלה הוא או חלתה היא וכו'.

והרמב"ם בפירוש המשניות כתב: וצריך שיהיו כל העשר שנים מתמידים בתשמיש כדי שיעלו לחשבון, ולפיכך ימי חליים או פרידת אחד מהם שהלכו בדרך אינם עולים מכלל העשר שנים, וכן היא שיטת הרע"ב.

וכן היא שיטת המאירי, והוסיף: ואפילו היו שניהם חבושים בבית אסורים אחד, הואיל ומכל מקום אין דרך לשמש בבית האסורין, וללמדנו כך נקט ליה לישנא ד"שניהם חבושים".

10. כתבו התוספות, שלפי המדרש הסובר [ראה

שהיה צדיק בן צדיק, לתפילת צדיק בן רשע, כרבקה בת בתואל.

אמר רבי יצחק: מפני מה היו אבותינו עקורים?

מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים.

ואמר רבי יצחק: למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר [קלשון⁽¹⁴⁾], וכמו שנאמר: "ויעתר" יצחק לה' לנכח אשתו, ונאמר: "ויעתר" לו ה', [רש"י סוכה]?

מה עתר זה מהפך את התבואה ממוקום למקום — כך תפלתן של צדיקים מהפכת את מדותיו של הקב"ה ממדת רגזנות למדת רחמנות.

אמר רבי אמי: אברהם ושרה טומטומין היו [זכרותם ונקבותם, מכוסין בעור היו⁽¹⁵⁾], שנאמר: הביטו אל צור

הוצבתם [נעשה לו זכרות], ואל מקבת בור טו-ב נוקרתם⁽¹⁾ [נעשה לה נקבות].

וכתיב מיד בהמשך: הביטו אל אברהם אביכם, ואל שרה תחוללכם.

שעל ידי מנין שנות ישמעאל אנו למדין באיזה פרק משנותיו של יעקב עברו עליו כל הקורות והמוצאות אותו.⁽¹²⁾

אמר רבי יצחק: יצחק אבינו, עקור היה.

שנאמר "ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו כי עקרה היא".

"על" אשתו לא נאמר, שיהיה משמע שיצחק אבינו הוא שהתפלל על רבקה והיא לא התפללה עליו, אלא "לנוכח" אשתו, הוא שאמר הכתוב. ומשמע שאף היא התפללה על יצחק.

מלמד הכתוב ששניהם עקורים היו, והתפללו האחד על השני.⁽¹³⁾

ופרכינן: אי הכי, אם תאמר כדבריך, ששניהם התפללו זה על זה, תיקשי הא דכתיב: ויעתר יצחק לה', ויעתר "לו" ה', ותהר רבקה אשתו.

למה נאמר ויעתר "לו", הרי ויעתר "להם" ה' [ליצחק ורבקה], מיבעי ליה לומר!

ומשנינן: לפי שאינו דומה תפילת יצחק,

14. כן הוא לפירוש רש"י בסוכה, ומיהו שיטת רש"י כאן שונה מדעתו בסוכה, וראה הגהות הב"ח.

15. בתוספות מבואר כי בשעה שנשאה כבר לא היו טומטומין.

1. כתב רש"י: כמו [ישעיה לז כה]: אני קרתי ושתיי מים, כלומר: התחלתי בכל מעשי וגמרתי והצלחתי, כזה הכורה בור ומוצא מים ומצליח, לשון "מקור". רש"י.

12. ומתבאר כל זה במסכת מגילה יז א בארוכה. ובתוך הדברים הובא אף הפסוק "ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם".

וחשוב הוא לנו לידע כל זאת, כי מתוך כך אנו למדים כמה שנים היה בבית שם ועבר משעה שברח מעשו אחיו ועד אשר עמד על הבאר בבית לבן, ומתוך כך אתה למד שגדול תלמוד תורה יותר מכבוד אב ואם, שכל אותן שנים שהיה יעקב בבית שם ועבר לא נענש על ביטול מצות כיבוד אב ואם. רש"י.

13. נתבאר על פי רש"י בד"ה ויעתר להם.